
OBRAZOVANJE I TRŽIŠTE: RAZGOVOR

ANA JOVANOVIĆ: Kratko bih se osvrnula na jedan deo predavanja profesora Applea. On je na početku rekao da se poslednjih četrdeset godina pored ostalog bavi i pitanjem ko ima koristi od toga kako škole rade. Ove godine objavljena je knjiga koja daje interesantan, ali vrlo problematičan odgovor na to pitanje. Knjiga se zove *Kraj muškaraca* (Hanna Rosin, *The end of men*, New York: Riverhead Books, 2012). Mislim da vam je već iz naslova jasno o kakvom je odgovoru reč. Autorka knjige fokusira se na rodnu tematiku: na to kako rodovi funkcionišu u školi. I zaključila je da škole mnogo više pogoduju devojčicama nego dečacima. Škole su, kaže ona, ustrojene tako da devojčice mogu mnogo bolje da ih iskoriste. Načini na koje su časovi organizovani, to da mora da se sedi i sluša, recimo, prilagođeno je devojčicama, a ne dečacima. Ako se, međutim, ta analiza malo produbi, ako se u nju uključe još neki aspekti, ako se dodaju, recimo, kategorije klase ili rase, zaključci do kojih je došla Rosin odmah bivaju opovrgnuti. Na to sam htela da ukazem: treba da naučimo kako da kritikujemo neokonzervativce i desnicu. U fokusu ne sme biti samo jedan aspekt. Ne može se koristiti samo jedna analitička kategorija, pa bila ona rod, klasa ili rasa. Ako se to radi, onda je teško pokazati gde je Rosin pogrešila. Ako gledamo samo rod, i pri tom unapred znamo do kakvog zaključka hoćemo da dođemo, onda se može pokazati čak i to da je došao kraj muškaraca, šta god to značilo.

RASTISLAV DINIĆ: Čuli smo ovde dve donekle suprotstavljene poruke. Profesor Apple nam je rekao da nam je zajednička debata, ideološki sukob, dok nam je profesor Baucal rekao da treba da tražimo konsenzus, da ostavimo ideologiju po strani, da ostavimo priču o pravdi po strani ako je ideološki problematična, i da se koncentrišemo na ono što nam je zajedničko. Koliko su kompatibilne ove

dve poruke, nadam se da ćemo to čuti kasnije u diskusiji, a ja bih sada postavio dva različita pitanja. Jedno će biti više za profesora Baucala, a drugo više za profesora Applea, ali u načelu oba su upućena obojici govornika.

Nedavno sam gledao jedan film, koji počinje kao horor. U jednom rudarskom gradiću bude zatvoren rudnik. Ljudi izgube posao. Živi se vrlo loše. U gradu vlada ono što se pomalo problematično naziva kulturom siromaštva. I tu neko počne da krade decu. Deca dakle nestaju. U početku sve je to prikazano u skladu sa žanrom strave i užasa. Sugerise nam se da je tu reč o manijaku, ubici, psihopati itd. Na kraju, međutim, saznamo da sve to radi jedna altruistička grupa izuzetno dobronamernih ljudi. Oni, dakle, izvlače decu iz izrazito siromašnih mesta i daju ih porodicama u kojima će ta deca imati mnogo bolje šanse da napreduju u životu. Naravno, film predočava vrlo ozbiljnu etičku dilemu. Ta etička dilema, međutim, nije nepoznata ni stručnoj javnosti, profesor Baucal to svakako zna.

Naime, neke, odnosno mnoge vrline neophodne za uspeh u životu, to jest u kapitalističkoj ekonomiji, nisu kongnitivne, nego, kako se to kaže, konativne. One, recimo, imaju veze sa sposobnošću da se odloži zadovoljstvo, ili sa sposobnošću za disciplinu, za koncentraciju itd. Neke od tih stvari mogu se naučiti u školi, ali mnoge se uče upravo sa roditeljima. Kakve to probleme postavlja kada gledamo školu kao velikog ujednačitelja? Pa, meni se čini da smo ovde u ova dva dana čuli neke od tih problema. Utisak je da se od škole očekuje da reši sve nejednakosti i sve društvene antagonizme koje proizvodi neoliberalna ekonomija. A kada škola

ne uspe, onda se to rešava, kako je profesor Apple više puta ponovio, nekim statistikama, štimovanjem statistika, udešavanjem tako da sve izgleda dobro. U tom smislu mene je predlog profesora Baucala pomalo uplašio. Ja razumem da je profesor Baucal dobronameran, ali meni se čini da na neki način konsenzus, koji će se postići oko vrednosti itd., treba da posluži kao neko umirenje savesti jednog društva u kome vladaju nejednakosti. To društvo će reći – e, pošto smo se dogovorili oko vrednosti i pošto tim vrednostima podučavamo sve učenike, sada svi imaju jednake šanse. Očigledno je da se stvar tu ne završava. To je, dakle, jedno pitanje.

Drugo je pitanje više upućeno profesoru Appleu. Veoma je zanimljiva ta slika koalicije neokonzervativaca, neoliberala i desnih populista, pa bih naprosto voleo da čujem više o tome na čemu se zasniva ta koalicija. Gde se susreću u izvesnom smislu različiti pokreti sa različitim ciljevima i na koji način onda uspostavljaju zajedničke ciljeve? Meni je, recimo, Corey Robin pomogao da bolje razumem tu koaliciju svojom knjigom *Reakcionarni um (Reactionary Mind. Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin)*, New York: Oxford University Press, 2011). On otprilike kaže – pa, svi oni samo prividno imaju različite ciljeve. Cilj konzervativizma u njegovim različitim oblicima, računajući tu i neoliberalizam, jeste to da građanima iz redova različitih klasa omogući da iskuse feudalnu moć. Na radnom mestu – šefovima; u kući – muževima; itd., na raznim nivoima. S obzirom na demokratski pritisak sa leve, ta feudalna moć mora da se disperzira na veći broj ljudi. Otuda i to populističko stalno pretezanje na tu jednu stranu. Ali, kada pogledate šta

im je zajedničko – uprkos tome, dakle, što neoliberalizam priča o izboru a populističari o vlasti naroda itd. – vidite da je to ono što omogućuje različitim slojevima stanovništva da iskuse tu feudalnu moć. Izazov u Robinovom pogledu je to što konzervativizam onda nije naprosto lažna svest, nije nešto što nudi – kako mi se čini da analiza izbora u neoliberalizmu pomalo sugerira – neku vrstu lažne mogućnosti uspeha, ili jedan od kišobrana, kao što kaže profesor Apple. Konzervativizam, u stvari, pruža vrlo realnu korist svojim sledbenicima, vrlo realna dobra, jer moć je realno dobro. U tom smislu, čini mi se da se stvar komplikuje, i da, hajde da kažem, borba za srca i umove nije naprosto borba protiv zablude, nego protiv jedne konkurentne vizije dobra.

MICHAEL APPLE: Jedan od razloga zbog kojih mi je lepo što sam ovde jeste i promišljenost pitanja koja se postavljaju. Vodiću računa da budem kratak, iako svako pitanje zaslužuje znatno duži odgovor. Počeću od Aninog pronicljivog zapažanja. Širom sveta pitanja jednakosti u školama i ženske borbe uopšte zamenjuju se pitanjem – *a šta s dečacima?* Kada govorimo o vizijama neokonzervativaca i neoliberala koje su ujedno i sasvim patrijarhalne, mora nam biti jasno da je tu reč i o odbrani maskuliniteta. Jedna od stvari koje je desnica uspela da uradi na razne načine jeste i prodiranje u svest žena, baš kao i muškaraca. Ona podseća na obećanje koje je dato ženama: rekli ste da će nam biti bolje ako počnemo da radimo određene plaćene poslove i tome podredimo onu konzervativniju viziju žene čije je mesto u kući. Iskustvo velikog broja žena iz redova radničke i srednje klase

pokazuje da se ta žrtva nije isplatila. Radna mesta na kojima su se zapošljavale žene bila su nekvalifikovana, bez mogućnosti za sindikalno organizovanje, vrlo izrabljivačka. Za njih je važilo i pravilo nevidljivog plafona [*glass ceiling* – nevidljiva, neprelazna barijera koja sprečava žene da se popnu do viših položaja u poslovnoj hijerarhiji, bez obzira na njihovu stručnost i sposobnost]. Nakon posla, te žene su se vraćale kućnim obavezama i tako nosile breme dvostrukog rada. Dato obećanje nečega drugačijeg za mnoge se ispostavilo kao cinično i ispunjavalo ih je očajem. To je stvorilo prostor za pitanje – *a šta s dečacima?* Naime, desničari su mogli da zaigraju na tu kartu jer su uvideli da nije reč o lažnoj svesti. Mnoge žene, posebno one koje nagingu desnici, jasno vide šta im se događa. Obećanja koja su dobile od feminizma nisu ispunjena. E sad, ono što je tome alternativa prilično je opresivno. Na to mislim kada govorim o kreativnom pedagoškom poduhvatu. To nije lažna svest. Reč je o izuzetno kreativnom pedagoškom poduhvatu koji dopire do ljudi i privlači ih na svoju stranu na osnovu onih elemenata koje ti ljudi razumeju. Tu se radi i o besu belog muškarca. Nikada ne smemo potceniti snagu maskuliniteta kada postane predmet osporavanja. Dakle, kada ljudi, a među njima i neke žene, kažu – *a šta s dečacima?*, to podrazumeva i da je žensko pitanje već rešeno. O da, kako da ne. Ali, to jeste kreativan ideološki rad.

Ana je pomenula i da treba učiti od desničara. Jedna od stvari koje je desnica postigla jeste i formiranje onoga što se u post-strukturalističkoj teoriji – oko koje imam izvesne rezerve, ali je u pitanju termin koji mi se

dopada – naziva: decentrirani savez. Desničari su u stanju da prave kompromise oko raznih agendi. I u vezi sa tim što je Ana, vrlo pametno, primetila da treba da usmerimo pažnju na više dinamika, a ne samo na jednu, treba reći da su desničari vrlo spretni u povezivanju klasnih odnosa sa rodnim specifičnostima, kao i sa idejama koje stvaraju predstave o rasnom ili imigrantskom drugom kao izvorima problema, u smislu – svi su krivi, samo ne ja. Religijski konzervativci u Sjedinjenim Državama danas govore – sada smo mi ti koji su potlačeni. Oni su u stanju da prisvoje tradicionalne diskurse i ugrade ih u svoje konzervativne, često poljuljane pozicije. Sve mi je to vrlo zanimljivo. To se trudim da shvatim. U mojoj novoj knjizi *Može li obrazovanje promeniti društvo? (Can Education Change Society?)*, New York: Routledge, 2013) kažem da je jedna stvar koju možemo naučiti od desnice i ta njena sposobnost da se proteže preko granica različitosti.

Daću vam jedan primer, i to će ujedno delom biti i odgovor na Rastislavovo pitanje. Ranije, nažalost, nisam mislio da ima previše smisla baviti se pitanjima osoba sa invaliditetom. Kažem to sa stidom. Danas, međutim, bolujem od artritisa, koji je povremeno vrlo jak, pa mogu bolje da razumem, zahvaljujući vlastitom telu, o čemu je tu stvar. No, to je druga priča. Najradikalniji stavovi o ekonomiji i o transformisanju plaćenih i neplaćenih radnih mesta danas stižu iz zajednice koja se bori za prava osoba sa invaliditetom. Pripadnici te zajednice poručuju sledeće: ja nisam univerzalni radnik; ja nisam mašina za pravljenje profita; morate da promenite plaćena radna mesta i prilagodite ih tome što ne čujem dobro, što nemam ruke.

U post-postkonfliktnim društvima, gde ima na hiljade ljudi bez ruku, koji su telesno uništeni na mnoge načine, taj stav – ja nisam mašina za pravljenje profita, morate da promenite moje okruženje – jeste upravo onaj zahtev koji bismo morali da očekujemo od vođa koji bi da formiraju savez sa aktivistima koji se zalažu za prava osoba sa invaliditetom protiv gramzivosti koja tretira ljude kao mašine za pravljenje profita. Desničari pokazuju sposobnost da to učine. Levičari stalno ponavljaju da uvek mora biti reč o ekonomiji i klasnim odnosima, ili ćemo zaboraviti sasvim na klasu. Voleo bih da svi razmislimo o tome – ponavljam, to je važno, i o tome su govorili i Ana i Rastislav – kako se pronalaze stvari koje nas povezuju, a ne razdvajaju. Zanimaju me savezi sa zagovornicima prava osoba sa invaliditetom, aktivistkinjama za prava žena, borcima protiv rasizma, zaštitnicima životne sredine koji se sklapaju na osnovu stvari koje nam deluju nebitno i kojima ne bismo pripisali suštinski značaj kao klasnim odnosima i ekonomiji. To su veoma važne stvari. I to je ono što, čini mi se, rade desničari.

Poslednji komentar. Jedan od razloga zbog kojih su desničari u stanju da prave široke saveze jeste i to što oni bolje slušaju mnogostruka značenja o kojima ljudi govore i sposobni su da ih objedine. Evo jednog primera. Iz nekih crnačkih zajednica u Sjedinjenim Državama stiže veoma jaka podrška neoliberalnoj agendi. Kako da razumemo tu podršku koju daju pripadnici jedne od najpotlačenijih grupa i u ekonomskom i u identitetskom smislu? Ti ljudi gledaju u one koji ih marginalizuju i ekonomski uništavaju i zahtevaju od njih da im daju ček kojim mogu da upišu svoju decu u privatne škole. Mediji

demonizuju i erotizuju crnce, nameću im kao prirodno da se osećaju kao seksualni objekti, kao predmeti žudnje, kao fundamentalno iracionalna ljudska bića. A onda im neoliberalizam kaže – vi možete biti ekonomski racionalni akteri ako raspolazete sa dovoljno informacija, a te informacije vam daje upravo tržište. Neoliberali im kažu – mi vam dajemo izbor i zato možete biti ekonomski racionalni akteri. U isto vreme, nekonzervativci im govore – vi niste ono što vam se sada daje, ne verujte svom, možda, rasističkom učitelju; evo udžbenika, evo zajedničke kulture, nećemo ih kriti od vas; možda je to rasistička kultura, ali sad bar znate na osnovu čega ćete biti testirani. To je vrlo pametan potez. Na duge staze to je razorno. Doslovno vodi ka opresivnijim oblicima društva. Ali je izvanredno artikulirano, i na mnogo načina, začudo, ta pozicija jeste protivhegemonijska, kada govorimo o rasizmu. To su vrlo kreativne strategije.

ALEKSANDAR BAUCAL: Počeću od ovoga što je Ana rekla. Zaista je to zanimljivo: kada je ispitivanje fokusirano samo na znanje, na ono što nazivamo oficijelnim kurikulumom, zaista su devojčice uspešnije od dečaka. Pri tom mislim na našu zemlju, i na neke zemlje slične našoj. Naravno, ne možemo govoriti o zemljama u kojima devojčice ne idu u školu. Dakle, pričam o stvarima koje se tiču određenog konteksta. Imamo, međutim, i neoficijelni kurikulum, ili skriveni kurikulum, i tu su dečaci očigledno uspešniji. Ponekad, s namerom da provociram, zastupam tezu da je kod nas prepisivanje u školi najbolji deo obrazovanja: deca tu koriste nove tehnologije, međusobno saraduju, zajedno rešavaju probleme, koriste sve one veštine

za koje smo rekli da bi mogle biti ključne u budućnosti. Dakle, te veštine već imamo. I inače, kao zajednica, s ponosom kažemo – mi smo snalažljivi. Jedini problem je to što smo veoma vešti u ilegalnim radnjama. To bi opet moglo da se obrazloži nekom našom istorijom, iskustvom potlačenosti, ali – da ne ulazimo u taj deo.

Izgleda da su tu bitne – i sad se vraćam na ono što je Rastislav rekao – te nekognitivne veštine. One se kasnije ispostave kao važnije za uspeh. S tim u vezi, pogledajmo koliko ima nastavnica u školama, a koliko je žena među školskim direktorima. Evo, uzmimo primer mog odeljenja za psihologiju: mi imamo 80 odsto studentkinja, a 80 odsto nastavnika su muškarci. Očigledno je da tu postoje neki filteri. Naravno, to bismo mogli da objasnimo pozivanjem na nekognitivne veštine, ali se time razlozi za neuspešnost prebacuju na pojedince. Ali, mogli bismo reći i da deluju neki mehanizmi okruženja, o tome je profesor Apple malopre govorio, pa je onda rešenje u reorganizaciji okruženja, a ne u rešavanju problema na nivou pojedinca. Dakle, izgleda da muškarci bolje prolaze u školi jer više upražnjavaju nekognitivne veštine, što im kasnije, uz pomoć društvenih mehanizama, omogućuje da dođu u poziciju moći, iako u školi nisu bili uspešni. To onda prilično relativizuje značaj škole za uspeh u životu.

Što se tiče pitanja koje je Rastislav postavio, potpuno razumem nejgovu brigu i bojazan, pogotovo ako se za vrednosni okvir za te zajedničke kompetencije, jer to je izuzetno podesan prostor za nekoga na poziciji moći, ko ima dominantnu ulogu, da oblikuje ključne

ciljeve obrazovanja na način koji mu odgovara, što onda diskriminiše sve ostale. Međutim, meni se čini, možda naivno, jer nisam sociolog, ni filozof, i pošto možda ne poznajem sve važne teorije koje su spominjane u ova dva dana, da je moguće naći okvir koji nam obezbeđuje da uprkos svim razlikama živimo zajedno, jer mi jesmo zajedno na brodu. Činjenice da plaćamo porez ili dobijamo socijalnu pomoć sa iste adrese nas ujedinjuju, to je taj brod. I mi, naravno, možemo da živimo tako što pucamo i pevamo na palubi, ali neko će pucajući napraviti rupu na trupu i svi ćemo potonuti. A možemo i da se potrudimo da nađemo taj pristojni okvir koji nam omogućuje da se izrazimo, da izrazimo svoje razlike, da živimo zajedno i dolazimo do zajedničkih rešenja.

194 Smatram da je škola prva institucija društva koju dete upozna i ono što deca vide u školi – uključujući i taj skriveni kurikulum i to kako se nastavnici sa pozicije moći odnose prema učenicima – jeste matrica njihove socijalizacije. Čini mi se da škola onemogućava da deca postanu građani: deca u školi nemaju priliku da razgovaraju o svojim različitim interesima. I tu mi možemo da kažemo – pozvaću se ovde na metaforu navijanja za Partizan ili za Zvezdu – da svako ima pravo da navija za koga god, ali pri tom treba da poštuje navijače drugog kluba. Tu dolazimo do nekih bazičnih ljudskih stvari. Zato se meni čini da i u društvu, kao i u školi, nama u stvari nedostaje samo to da budemo pristojniji, što s jedne strane deluje kao vrlo jednostavno rešenje, ali, s druge strane, izgleda da je posle sukoba, ratova, tenzija u društvu, izvanredno teško preobraziti se od ljutite osobe u pristojno ljudsko biće. Ali, mislim da to nije nemoguće, a

i ako jeste, debatom će se doći do tog odgovora – to nije moguće, iz čega će slediti da škola nema pravo time da se bavi. Onda to zaista ostaje u sferi autonomije pojedinca, porodice, zajednice – ali do toga možemo doći samo debatom. Ako imamo dobre razloge da se oko nečega ne možemo dogovoriti, onda ćemo reći – to je onda poput pitanja “ili Partizan ili Zvezda”, i ne tiče se zajedničkog okvira koji treba da poštujemo.

NAĐA DUHAČEK: Imam komentar u vezi sa ovim što je Ana Jovanović govorila. Čini mi se da se tu neke stvari gube u prevodu. Diskusija o kojoj je reč tiče se američkog društva. Tu se govori o nekoj krizi dečaka u školi, što ima mnogo veze sa onim što je profesor Apple govorio o standardizovanom testiranju koje se na tom prostoru radi već decenijama, a čiji rezultati u poslednjih petnaestak ili deset godina pokazuju određene promene: devojčice koje su ranije prednjačile samo u testovima koji se tiču jezika, sada pokazuju dobre rezultate i u matematici i prirodnim naukama. Te razlike su statistički vrlo male, ali je to dovoljno različitim desničarskim komentatorima i analitičarima da stvore problem. Za naš kontekst je, pak, bitno to što je ovde ne samo u formalnom smislu nego i u nekim bitnim pitanjima suštinska jednakost u obrazovanju postignuta pre šezdesetak godina. I sada dolazi jedna mlađa generacija sa iskustvom koje podrazumeva određene dobitke. Mi se za to nismo borile, nego to uzimamo zdravo za gotovo. S druge strane, živimo u jednoj prilično dugačkoj fazi nekakve protivborbe, koja se neće, mislim, završiti time da se bilo koja od nas sada vrati kući i bude domaćica. Ne zato što su desničari manje uspešni, nego zato

što smo toliko siromašni da će sigurno raditi svi koji mogu da nađu posao.

Druga stvar je to tanano diferenciranje izgleda kurikuluma: kako će nas on konstruisati u dobre devojčice koje sede i čute, i u dečake koji se prvi jave za reč i uvek imaju komentar, uključujući i feminističke panele, gde najčešće govore najduže. Posebno mi je bilo zanimljivo kada je profesor Baucal pričao o tome kako da tretiramo različite učenike, a da ih ne tretiramo isto, da bismo na kraju postigli ono što se zove jednake šanse. Htela sam u vezi sa tim da spomenem jedan neproduktivan primer. Reč je o oglasu koji sam videla pre nekoliko godina, na jednom "radničkom univerzitetu", nisam sad sigurna gde: oglašavao se program afirmativne akcije za dodatno obrazovanje Roma, na kome je pisalo da se nude kursevi kompjutera za dečake i obuka za kuvanje za devojčice. Htela sam da još jednom naglasim: kada konstruišemo kurikulume koji će različito tretirati razne ranjive grupe, veoma je važno da se u borbi protiv nejednakosti ne stvaraju nove nejednakosti i ne proširuju stare.

DINKO KREHO: Također imam više komentar nego pitanje. Juče smo se dotakli jednog problema koji se sad opet pojavljuje, a vjerujem da će to biti slučaj i na idućem panelu. To je pitanje javnosti. Dakle, bilo da govorimo o javnoj debati, o potrebi za društvenom debatom ili o potrebi za nalaženjem društvenog konsenzusa, provlači se to pitanje kako mi uopće shvaćamo javnost. Da li je shvaćamo na način neke neutralne javne sfere u kojoj se svi pojavljujemo kao ravnopravni participanti, pregovaramo, razgovaramo, ulazimo u različite

aranžmane. Ili je, pak, javnost već sama po sebi mjesto nekog sukoba, antagonizma itd. Jer, kao što smo se sinoć, mislim, svi složili, bilo da govorimo o javnoj debati ili da govorimo o ovom društvenom konsenzusu, neke jednostavno nećemo pustiti u tu debatu ili u taj konsenzus. Mi nećemo pustiti fašiste u javnu debatu o obrazovanju ili bilo čemu drugom. I kad Aleksandar Baucal govori o nalaženju nekog pristojnog okvira, drugim riječima neke minimalne zajedničke platforme, jasno je da će već iz te platforme neki biti isključeni apriorno, i treba da budu, to je nužno, nećemo pustiti sve.

ALEKSANDAR BAUCAL: Vrlo kratak komentar. Naravno da javna debata putem koje treba da se dođe do kompromisa ima svoja pravila. I onaj ko ne prihvati ta pravila sam sebe će isključiti. U tom smislu ja nemam dilemu u vezi sa grupama koje ste vi spomenuli. Dakle, moraju postojati neka pravila diskusije.

— — — Htela sam da se vratim na pitanje koje je kolega Baucal postavio u vezi sa potrebom da se slična istraživanja o tome šta su poželjne kompetencije urade u regionu. Umesto što smo pričali samo o tome šta bi bile kompetencije u obrazovanju dece, mogli smo govoriti i o obrazovanju uopšte. Ali pre toga mora postojati jasan dogovor šta se misli pod kompetencijama. Definicije idu od standarda za zanimanja pod uticajem neoliberalizma, pa preko ekonomije znanja ili najbolje namere da se standardizuje neko znanje, pa do, recimo, sposobnosti za celoživotno učenje, koje je naravno kompleksno i podrazumeva mnogo stvari. Veoma je važno da

se dogovorimo, i da tako pomognemo različitim učesnicima u procesu definisanja kompetencija. Ne možemo očekivati da svi učesnici imaju ista predznanja ili iste poglede na to. Takođe, šta bi bila dalja sudbina tih rezultata i kako se jednom definisane kompetencije operacionalizuju i vraćaju u sistem?

ALEKSANDAR BAUCAL: Vrlo kratko, kao što je kolega rekao, ta debata mora imati neki svoj okvir. Ja nisam želeo da ulazim u detalje, da govorim o implementaciji. Što se tiče ovog drugog, šta se desilo sa projektom DeSeCo? Svaka zemlja rezultate tih istraživanja koristi na svoj način. Jedan rezultat, koji ja vidim, jeste veći naglasak na to da obrazovanje mora ići ka nekognitivnim veštinama. Naravno, to nije samo zbog DeSeCa, ali je u tim zemljama taj projekat bio poslednja kap u čaši i to je prevagnulo. Dakle, to je jedna dobra stvar. Sad ću ponovo pomenuti i Pisu i izvinjavam se zbog toga. Dakle, Pisa sada pod pritiskom razvija i instrumente koji će hvatati i nešto drugo, što nisu ove tri tradicionalne veštine – pismenost, matematička pismenost i naučna pismenost. Sve to vidim kao dobre korake unapred, ali, naravno, dug je put do toga da to postane realnost za moje dete u učionici.

WALTER FEINBERG: Pitanje Pise i standardizovanog testiranja iskršavalo je već više puta u raznim panelima. Postoji neka vrsta skrivenog ili ne baš tako skrivenog opredeljivanja u vezi sa vrednošću koju takvo testiranje može imati. Kada Aleksandar o tome govori, on to čini u načelno pozitivnom svetlu, kada Michael o tome govori, on to čini u načelno negativnom

svetlu. Ali sve to nekako ostaje ispod površine, i o tome zaključujemo samo na osnovu nekih reči ili tona kojim se o tome govori. Voleo bih da to izađe na površinu. Voleo bih da znam koju ulogu Pisa ili standardizovano testiranje mogu imati, ako je uopšte imaju. Jesu li ta testiranja korisna ili ne? Koje je mesto testiranja u vašem sveukupnom shvatanju načina na koje obrazovanje treba da se sprovodi i kako treba razumeti obrazovna postignuća?

ALEKSANDAR BAUCAL: Ja mogu da razumem veliki broj kritika koje se upućuju bilo kojoj vrsti standardizovanih testova. Siguran sam da ne moram u ovom okruženju da nabrajam razne opasnosti standardizovanog testiranja. Kritičke teorije su veoma dobro skrenule pažnju na pitanje kontekstualnosti. Po njima, moramo uzeti u obzir kontekst kada nešto tumačimo ili vrednujemo. A onda imam utisak da ponekad i autori koji govore iz perspektive kritičke teorije naprosto dekontekstualizovano tumače određene fenomene. Ja bih sad iskoristio tu prednost koju mi daje kritička perspektiva i pričao bih o stvarima kontekstualno. Mislim da je upotreba Pise u Srbiji imala određene pozitivne efekte, što ne znači da bilo koje testiranje, u bilo kom kontekstu, čiji se rezultati koriste na bilo koji način, mora biti nešto apsolutno dobro, što treba opravdati. Ima mnogo loših načina, ne moramo da ih zamišljamo, možemo jasno da ih vidimo. Dakle, u tome se slažemo.

Ali, i pored toga, mislim da je kod nas Pisa otvorila prostor da se priča o problemima obrazovanja, što se inače ne događa često. Zatim, Pisa nam pomaže da vidimo da ne koristimo sve

potencijale kojima raspolazemo. Treće, Pisa rezultati su pokazali, uz još neke analize, da deca koja su veoma kompetentna, što znači da imaju razvijene kognitivne veštine, dolaze i iz najsiromašnijih porodica. U tranziciji između obaveznog obrazovanja i srednjeg obrazovanja ta deca su prinuđena da idu u škole koje nude srednje stručno obrazovanje, i to uglavnom ono kraće srednje stručno obrazovanje. Možemo sad da nagađamo da njihove porodice ne mogu da finansiraju njihovo produženo školovanje, i ona moraju što pre da dođu na tržište rada. Dakle, ta deca na neki način nisu u životnoj poziciji da iskoriste svoje visoke potencijale. To je situacija koja može jednostavno da se reši. U ovom trenutku u budžetu postoje znatna sredstva koja se koriste za stipendije i kredite za studente i učenike. Tim učenicima su samo potrebna još ta sredstva: oni kapacitete imaju, velika je šansa da će završiti fakultet, jer kod nas 20 odsto studenata iz generacije sigurno završi fakultet, a ta deca spadaju u 20 odsto najboljih. Znači, s obzirom na njihove kognitivne veštine, ona imaju velike šanse da završe fakultet. Ali, oni odlaze u trogodišnje srednje škole, u situaciji u kojoj država samo treba da im pomogne stipendijama da premoste tih osam godina produženog školovanja i dođu do pozicije koja je povoljnija i za njih, rekao bih, i za društvo. Imate, dakle, sredstva, ne traži se dodatni budžet, imate potrebu, samo treba povezati te dve stvari. Mislim da takve analize – a, naravno, ne bilo kakve analize – mogu doprineti pozitivnom ishodu za one koji su ugroženi.

Kada gledamo lokalno, ima mnogo situacija i primera u kojima se Pisa, a i drugi testovi, koriste na dobar način, na način koji je

emancipatorski, koji sledi neke ideale, ciljeve humanog društva. Naravno, oni mogu da se koriste i na načine o kojima smo mnogo pričali, profesor Apple je o tome govorio. Nažalost, ima više tih negativnih primera, ali možda to ne znači da možemo odmah zaključiti da u svakom slučaju, u svakoj situaciji, bez obzira na kontekst treba izbegavati bilo kakvo testiranje, što ja mislim da većina kritičara i ne želi da zaključi.

MICHAEL APPLE: Ima stvari koje je Aleksandar rekao sa kojima se slažem. To znači da ja nisam iz osnova, principijelno protiv svih oblika testiranja. Trošimo milijarde dinara, dolara, evra na institucije i ja hoću izveštaje. Ali hoću izveštaje raznih vrsta. Tu je ključ u reči – izveštaj. Navodno, Pisa nam daje neku vrstu izveštaja na osnovu kojih možemo donositi odluke o kojima Aleksandar govori. Međutim, “izveštaj” ima više značenja. Jedno je računovodstveno. Podnesi mi svoje brojke. No, izveštaj je i narativ, priča, koja se može ispričati na osnovu konkretnog iskustva koje nam dolazi odzdo. Ono čemu danas svedočimo je raširena strategija zamene. Glasove pobunjenih grupa, obespravljenih grupa niko ne sluša. Ti glasovi zamenjeni su brojkama. Ne želim da se odrekнем brojki. Brojke nam ne kažu kako deca nisu uspela, one nam govore kako mi nismo uspeli. Na primer, ako mi Pisa kaže da jedno od četvoro dece ne ide u školu zato što je u zatvoru, jer u Sjedinjenim Državama u dobi od 14 godina imate status odrasle osobe, ili ako mi kaže kako izgleda život pošto su donete određene odluke o finansiranju, onda ja to podržavam.

Ali, ozbiljno me zabrinjava to što se zbog nekih pozitivističkih impulsa odbacuju narativi.

Zabrinjava me i ono što ću sad samo ukratko navesti, jer bismo Aleksandar i ja o tome tek morali da razgovaramo, pošto je Walter postavio ključno pitanje. Postoji jedna istorija, čiji je koautor i profesor Feinberg, o popularnom eugeničkom pokretu koji se odrazio u obrazovnim politikama, kao i u progresivnim politikama. Treba ovde biti oprezan u vezi sa onim što se naziva genetskom greškom u logici. To što je biljka izrasla na lošem zemljištu ne znači da svaki njen list mora sadržati nešto loše. Osnivači obrazovne psihologije bili su pripadnici popularnog eugeničkog pokreta. Utemeljivači testiranja u obrazovanju, kao i uporednog obrazovnog testiranja, krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka, bili su i osnivači eugeničkog pokreta. Hoću da se zapitamo šta je u koferu koji nosimo. To ne znači da su svi oblici testiranja zagađeni, to jest da će sadržati eugeničke elemente.

Treba takođe imati na umu i to da se testiranja primenjuju u kontekstu u kojem ne kontrolišemo njihovu upotrebu. Stoga, iako smo svesni njihovih dobrih mogućnosti, moramo biti svesni i pritiska u vezi s budžetom koji se određuje u skladu s neoliberalnim politikama, i koji se u najvećoj meri odražava tako što se od škole očekuju što bolji rezultati na testovima. Isto očekuju i roditelji. Bez obzira na u načelu povoljan utisak koji imamo o tome da Pisa otvara vrata za neke progresivne politike, što možda i čini, moj stav je da nikada ne treba koristiti neki mehanizam u sredini nad kojom se nema kontrola, jer onda ne možemo kontrolisati ni njegovu upotrebu. Po mom mišljenju, to je izuzetno opasno. Iako je Aleksandar u pravu kada govori o

mogućnostima koje su realne, predviđam da se u kontekstu koji je sklop neoliberalnih i neokonzervativnih formi, i u kome je sve veća korporatizacija društva a roditelji sve više brinu za budućnost svoje dece, glasovi iz nižih slojeva neće slušati, i na mnogo načina to će voditi ka sve većoj nejednakosti. Nije neminovno da tako bude. Reč je o mogućnosti. Ali, meni to izgleda verovatno. To ne znači da treba da odbacimo testiranje, ali treba da budemo – izvinite na izrazu – prokletu oprezni. Epistemološko pitanje šta se računa kao znanje takođe je deo ove priče.

ALEKSANDAR BAUCAL: Samo kratak dodatak, prvi testovi su razvijeni u Francuskoj, a ne u Americi. I nisu nastali iz eugeničkog pokreta. Ti prvi testovi su imali ideju da pokažu kojoj deci treba pružiti dodatnu podršku da bi mogla da pohađaju redovne škole. To je bila ideja autora prvih testova: kad se pokaže da neko dete nije uspešno na testovima, to ne znači da ono ne može da ide u školu, već znači da mu treba obezbediti dodatnu podršku da bi moglo da pohađa redovnu nastavu. Kasnije, kada se praksa testiranja prenela u Ameriku i povezala se sa eugenikom, ona je postala deo jedne druge prakse. I to je dominantna praksa i to je ono što mi znamo. Ljudi koji su preuzeli instrument, stavili su ga u drugi ideološki okvir, zarad drugih ciljeva, i to je ono što znamo. Ali prvi autor, Alfred Binet, da spomenem i to ime, imao je, čini mi se, vrlo prihvatljivu ideju. Da dodam samo još jednu informaciju: ljudi koji su glavni za Pisu, da ih tako nazovem, uvek šalju sledeću poruku – Pisa rezultati vam govore koliko vaš obrazovni sistem daje jednake šanse

različitoj deci da razviju određene ključne kompetencije. Dakle, to je poruka koju oni šalju. Naravno, mi možemo da kažemo, pošto u mnogim zemljama imamo ljude koji će to zloupotrebiti, hajde da ne šaljemo tu informaciju, ali mislim da je to onda stvar nas kao društva da se izborimo za jednu konstruktivnu i dobru upotrebu jednog instrumenta i jedne informacije.

MICHAEL APPLE: Samo jedna stvar. Hvala što ste me podsetili da ima mnogo istorija o ovoj temi. Međutim, sad ste upravo potvrdili moj stav. Binet je osmislio testove, obrazovna psihologija ih je transformisala i tako učinila mogućim da ih prisvoji eugenički pokret koji im je dao ono što je njihova dominantna forma. To ne znači da je Binet u stvari bio eugeničar niti da su testovi napravljeni za te svrhe. Mi koji učestvujemo u progresivnoj mobilizaciji, konkretni nastavnici i oni koji upravljaju školama u kontekstu tekućih politika više ih ne kontrolišemo. Upravo sam zato veoma zabrinut.

[Diskusije Michaela Applea i Waltera Feinberga preveo Dejan Ilić.]

Panel “Obrazovanje i tržište”: Rastislav Dinić, Dejan Ilić i Ana Jovanović.